

ברכות על ד' כוסות

בביאור הטעם שאנו מברכים על כל כוס וכוס מד' כוסות

פסק המחבר (או"ח תעד, א) שאין מברכין בורא פרי הגפן כי אם על כוס של קידוש ועל כוס של ברכת המזון, הרמג"א חולק, וכתב שמנהג בני אשכנז לברך ברכה ראשונה על כל כוס וכוס. ולכאורה מצאנו כמה טעמים מדוע מברכים על כוס וכוס מהד' כוסות.

בדברי הגר"א מבואר, שהטעם בזה הוא משום דסבירא לן כהדעות שהלל והגדה הוי הפסק, והבאנו כבר דברי הגר"א (על השו"ע תעג, ו) הנ"ל לענין ברכה אחרונה על כרפס. ותורף דבריו, שמה שכתב השו"ע (שם) שאין מברכים ברכה אחרונה על הכרפס הוא רק משום דקאי לשיטתו (בסימן תעד) שהלל והגדה לא הוי הפסק ולכן מברכים ברכה אחת על ב' הכוסות. אבל לדידן שמברכים על כל כוס וכוס, ומשום דסבירא לן כדעת הרי"ף (פסחים כד, א בדפי הרי"ף) שאמירת הגדה הוי הפסק, א"כ כשיאכל כזית מן הכרפס יהיה חייב לברך ברכה אחרונה. וכל טעמו של המחבר שלא מברכים על הכרפס ברכה אחרונה, הוא משום שפוטרים את ברכת המרור בברכת הכרפס, אבל לפי הרי"ף בלאו הכי לא יפטור את המרור, משום שיש הפסק באמירת ההגדה.

למה אין מברכים ברכה"נ על מרור

וכתב הגר"א שלפי"ז צ"ל שהטעם שאנו נוהגים שלא מברכים ברכת הנהנין על מרור הוא שנחשב כבא מחמת הסעודה, כמ"ש הרמב"ן (במלחמות על הרי"ף שם). א"נ י"ל כמו שתי' רבינו דוד (פסחים קט, ב) משום שיש דין "על מצות ומרורים יאכלוהו", ולכך המרור הוי טפל להמצה.

אבל יש להקשות בדברי הגר"א, דהרמג"א לענין ברכת הכרפס אינו משיג על המחבר, ובסימן תעד לענין ברכה על ב' כוסות ראשונות משיג על המחבר. וא"כ משמע שמסכים עם המחבר לגבי ברכה אחרונה של כרפס שא"צ לברך.

טעם המג"א שצ"ל שיש טעם משום שכל כוס היא מצוה בפני עצמו

ובאמת במגן אברהם (תעד, א) כתב, דאף אם נימא שהגדה לא הוי הפסק, [וכתב דיש ראייה לזה] מסי' קע"ח שהמתפלל באמצע הסעודה, אינו צריך לחזור ולברך ברכה ראשונה על מה שרוצה לאכול], מ"מ כיון דכל חדא וחדא הוי מצוה בפ"ע מברכין על כל אחד ואחד.

וכתב בבית"ל (תעג, ד"ה ואינו מברך) שהמגן אברהם נשמר מלומר שכל טעמו של המחבר שמברכים על כל כוס הוא רק משום דהוי הפסק (כמ"ש הגר"א), ולכן כתב טעם אחר שהוא לכולי עלמא.

ולפי זה כתב בבית"ל שלטעם המג"א למנהגינו שמברכים על כל כוס וכוס, אולי יש לחלק בין ברכה על כל כוס לברכה אחרונה על כרפס, דלגבי כרפס בפשטות לא שייך טעם זה שצריך לברך על שניהם משום ששניהם מצוות חלוקות, שהרי כרפס אינו "מצוה" אלא אוכלים אותו

כדי שישאלו התינוקות, הראיה שאין מברך עליו ברכת המצוות. אבל עיי"ש שמסיק וז"ל וצ"ל דגם כאן י"ל סברא זו דכרפס ומרור ב' מצות נינהו, ולהכי אין אחת פוטרת את חברתה, וצ"ע. ודבריו אינם מובנים לי שהרי מזה שהרמג"א אינו חולק על המחבר לענין אכילת כרפס פחות מכזית, מבואר שגם הוא חושש שברכת בפה"א של הכרפס פוטר המרור, ואין אמירת ההגדה הפסק, והטעם שמברך על כל כוס הוא כדברי המג"א שכל כוס מצוה בפנ"ע, א"כ למה לנו לחפש חידוש לומר שגם כרפס הוי מצוה בפנ"ע.

תפלה באמצע הסעודה

כבר הבאנו ראיית המג"א מסימן קעז שהמתפלל באמצע הסעודה אינו חוזר ומברך המוציא, א"כ ה"נ אין אמירת ההגדה הפסק, ובאמת הרמג"א אינו חולק שם על המחבר, א"כ לכאורה מוכח שגם הוא מסכים שההגדה אינו הפסק.

הפסק של רשות

והנה הרמב"ן במלחמת ה' (פסחים כד, א) כבר עמד ע"ז, ועיי"ש שהק' מהא דתניא חברים שהיו מסובין ועקרו רגליהם לצאת לבית הכנסת כשהם יוצאין אינם טעונין ברכה למפרע וכשהם חוזרין אין טעונין ברכה לכתחלה, והא הכא דתפלה וקדיש ואמן יהא שמו הגדול מבורך ומשתי בהדי הדדי לא אפשר, ואפ"ה לא צריך לחזור ולברך. עוד הק' מהא דתנן בריך על היין שלפני המזון פטר את היין שלאחר המזון, בשבתות ובימים טובים שאדם קובע סעודתו על היין, וה"נ משתי וברוכי המוציא בהדדי לא אפשר ואפ"ה פטור.

וכתב הרמב"ן וז"ל והוי יודע שהפרש גדול בין הפסקת רשות להפסקת חובה, שמי שקבע סעודתו ובירך תחלה על היין או על הפת ואם רצה שלא לצאת לבהכ"נ אינו יוצא, **שאין הדבר קבוע עליו חובה בתוך הסעודה**, אין כאן הפסק אלא שנוי מקום, אבל ד' כוסות **הדבר קבוע עליו חובה** לאחר שבירך על הראשון שיפסיק מלשתות ויתחיל במצוה אחרת, הלכך משעה שנאסרה עליו שתיה הוי הפסק וצריך לחזור ולברך. וה"ה והוא הטעם ליין שלפני המזון שפוטר יין שלאחר המזון ואין ברכת הלחם מפסקת, **לפי שאין הפסקה זו קבועה עליו מצוה בתוך השתיה**.

ויש להסתפק היכא שאין לו זמן להתפלל אחרי הסעודה האם הרמב"ן יודה דאז יחזור ויברך. והנה הרשב"א הק' על הרמב"ן ממי שקידש בשבת ויו"ט שחייב לאכול פת מצד קידוש במקום סעודה, ובכל זאת אינו צריך לחזור ולברך על היין, ות"י רבינו דוד שאין כאן חיוב לברך על הלחם באמצע שתיית היין, ומשמע שם שדווקא דבר שהוקבע לעשותו באמצע הוי הפסק, וכן משמע לשונות הרמב"ן ששונה ומשלש שתלוי בזה שקבוע עליו. ולפי"ז אע"פ שאין לו זמן לברך ברכה"מ ולהתפלל, עכ"פ אין התפלה קבוע עליו באמצע המזון ולכן לא הוי הפסק.

ואם כנים הדברים מיושב קושיית הפרמ"ג (שם), דהנה על מה שהביא המג"א ראייה מסימן קע"ח, מביא הפרמ"ג מהב"י שלפי הרי"ף דמברך על כל כוס דהגדה הפסק הוא הדין תפלה הפסק, אלא שקי"ל כרא"ש ומשו"ה המתפלל אין צריך לברך המוציא. אבל כתב הפרמ"ג שעל הרמג"א קשה דשם (סימן קע"ח) מודה להמחבר, וכאן פסק דמברך על כל כוס, ות"י המהרש"ל

(ים של שלמה פ' כיסוי הדם סימן י) דהגדה שאי אפשר שלא לומר, מפסיק, משא"כ תפלה שאפשר להתפלל אח"כ, הוה כדברי הרשות שאינו מפסיק. וכתב הפרמ"ג שהמג"א השמיט את זה, שהרי כתב המחבר (קעח) אף שאין לו שהות להתפלל אח"כ אפ"ה לא הוה הפסק. ולדברינו אע"פ שאין לו שעות להתפלל נחשב כדבר הרשות, ודו"ק.

בדברי הרי"ף שכל כוס הוי מצוה בפ"ע

אלא שבעיקר דברי המג"א, יש להעיר שאף שלא ציין כן המג"א בפירוש, מ"מ הרי לכאורה מקור דבריו בדברי הרי"ף עצמו שם (פסחים כד, א בדפי הרי"ף) וכמו שכבר ציין בביאור הלכה, וז"ל הרי"ף, ואמרי רבואתא הואיל וכל אחד ואחד מצוה בפני עצמו הוא ברכינן בפה"ג אכל כסא וכסא. אבל ע"י היטב בדברי הרמב"ן (במלחמות שם) שמשמע מדבריו שהטעם שכתב הרי"ף שכל אחד ואחד מצוה בפני עצמו, אינו טעם בפני עצמו, אלא בצירוף לדעת הרי"ף שכתב אח"כ שההגדה הוי הפסק, וכמבואר בדברי הגר"א.

והיינו, דברמב"ן מבואר שם שיש ג' חלוקות של מצוות, יש מצוות כמו תפילין של יד ותפילין של ראש, שכל אחד מצוה בפני עצמו לגמרי, ולכן אפילו שיחה קלה הוי הפסק בין הברכה על הנחת תפילין של יד להנחת תפילין של ראש. ויש עוד סוג אחר שהם מצוה אחת ממש, ולכן לא שייך בהם שום דבר שמפסיק, והיינו מה ששואל ומשיב בקריאת שמע. ויש סוג שלישי שיש ב' מצוות בקביעות אחת כגון ד' כוסות, ששיחה קלה אינה מפסקת, ורק אם הוקבע לו מצוה אחרת ואסרה לו שתייה. משמע מדבריו שבעינין לתרי טעמי, דכיון שיש כאן ד' מצוות חלוקות, שרק הוקבעו כאחד ולא שהם מצוה אחת ממש, לכן הדין הוא שאמירת ההגדה הוי הפסק. ולפי"ז אין עיקר הטעם כהמג"א, אלא שזה שהם חלוקים כל אחד ואחד בפני עצמו אינו אלא טעם למה ההגדה הוי הפסק. ודוק היטב בדבריו.

וכן לכאורה מבואר ברי"ף עצמו שאחרי שכתב שכל אחד ואחד מצוה בפני עצמו הוא כתב וז"ל ומסייע להאי סברא מהא (חולין פו, ב) דתנן שחט מאה חיות במקום אחד כסוי אחד לכולן ... ר' יהודה אומר שחט חיה יכסה ואח"כ ישחוט העוף ... התם מישתא וברוכי בהדי הדדי לא אפשר הכא אפשר דשחט בחדא ידא ומכסי בחדא ידא ... ה"נ כיון דלא אפשר ליה למיקרי ומשתי בהדי הדדי צריך לחזור ולברך בתר דגמר הגדה ובתר דגמר הלילא בורא פה"ג, משמע שאין זה סברא נוסף.

אמנם הראו לי שבשו"ת הרשב"א (מיוחסת רב) כתב להדיא בדעת הרי"ף ששני סברות יש כאן, א' שכל אחד הוי מצוה בפנ"ע, ומה"ט מברך על כל אחד, והק' על זה א"כ למה אינו מברך ברכת המצוה על כל אחד ואחד. וב' שאמירת ההגדה הוי הפסק, וע"ז הק' כדברי בעה"מ שמותר לשתות בין כוס ראשון לשני.

שוב מצאתי שכן מבואר בתשובות הגאונים (שערי תשובה סימן רפז) וז"ל ומברכים בורא פרי הגפן ושותים מפני שארבע כוסות הללו צריכים על כל אחד ואחד בורא פרי הגפן לפי שכל אחד ואחד מצוה בפני עצמו הוא. ועוד שכל מי ששתה יין וברך ברכת המזון או שעמד להתפלל או שנכנס לבית הכסא בשאר ימות השנה וחזר לשתות יין צרי' לברך בורא פרי הגפן שכל המפסיק

סעודתו בדבר שאין רשאי לאכול ולשתות באותו מעמד וחזר לאכול ולשתות חייב לברך כבתחילה.

וכ"ה בחידושי רבינו דוד (פסחים קט, ב), שהביא סברת הרי"ף שכל אחד מצוה בפנ"ע, ומסביר (כמו שהסביר הר"ן) שמזה שאין בעיא של "זוגות" משום שכל אחד מצוה בפנ"ע, א"כ הוי כמו בנמלך שאין בו משום זוגות, א"כ כמו"כ קובע כל אחד ברכה בפנ"ע כמו בנמלך. וכתב "כשתאמר שמא לענין ברכה אין קובעין לו ברכה בפנ"ע מאחר שדעתו עליהן מתחלה, הרי יש לנו טעם מחוור בשביל הברכות הקבועות על כל כוס וכוס משום דמישתי וברוכי בהדי הדיי א"א. וכן הרי"ף אינו סומך בהלכות על ענין הזוגות אלא על הסיוע שמביא מדגרסינן בפר' כסוי הדם. וצ"ל לדבריו שאין כוונת הרי"ף במה שאמר "ומסייע להאי סברא", שזה ראייה להסברא שאמר לפני זה אלא ראייה להדין שצריך לברך על כל כוס, וצ"ל שכך הבין הרשב"א בדברי הרי"ף.

ברכה על ד' כוסות

הבאנו קושיית הרשב"א על הרי"ף שאם כל אחד מצוה בפני עצמו למה אינו מברך ברכת המצוה על כל אחד ואחד. ויש להעיר על דבריו שהרי בכל מקרה לא מברכים ברכת המצוה על ד' כוסות, א"כ למה יותר קשה על הרי"ף. וי"ל שהרשב"א פה הולך לשיטתו, דעל עיקר הקושיא למה באמת לא מברכים ברכת המצוות על ד' כוסות, כתב בשו"ת הרשב"א החדשות (סימן לו) וז"ל יש שואלים למה אין מברכים על ד' כוסות של פסח, אע"פ שהן מדרבנן, כמו שמברכים על המרור ואף על פי שהוא מדרבנן. ותי' שכיון שאין שותין אותם בבת אחת, ע"כ.

וזה כדברי האבודרהם (סדר ההגדה ופירושה) וז"ל יש שואלין מפני מה אין מברכין בא"י אקב"ו לשתות ארבעה כוסות כמו שמברכין על המרור שהוא מדבריהם בזמן הזה. וי"ל היאך יברך לשתות ד' כוסות והרי יש כוסות של קידוש שהוא מצווה בו ועומד. ואם תאמר יברך לשתות שלשה כוסות והלא מחוייב הוא בארבעה הלכך לא אפשר. ועוד טעם אחר מפני שאין מברכין אלא על מצוה הנעשית בבת אחת בלא הפסק, אבל ארבע כוסות שעושה מצוה על כל אחד ואחד מהם, ואם שתאן בבת אחת לא יצא אין מברכין.

ולפי"ז מובן היטב דברי הרשב"א, שמשום שאמר הרי"ף שכל אחד הוי מצוה בפני עצמו, ומה"ט מברך ברכת כפה"ג על כל כוס וכוס, א"כ חייב לברך ברכת המצוות ג"כ, שבשלמא לדידן ניהא דהוי מצוה אחת, ואין מברכים על מצוה שאינה נגמרת עכשיו, אבל לפי הרי"ף שהם מצוות חלוקות.

ויש להעיר על דברי הראשונים ממצות ספירת העומר שמברכים כל לילה ולילה על חלק ממצות ספירת העומר, אלא דיש לדון האם כל המ"ט יום מצוה אחת, או שכל לילה ולילה הוא מצוה בפני עצמו.

שכח לספור באחד מן הימים

והנה נחלקו הראשונים מה הדין במי ששכח לספור לילה אחת האם יכול להמשיך לספור אח"כ.

בתוס' מנחות (סו, א ד"ה זכר) הביאו פסק הבה"ג שאם הפסיק יום אחד ולא ספר שוב אינו סופר, משום דבעינן תמימות. וכתבו התוס', שזה תימה גדולה ולא יתכן.

והנה מהרא"ש בסוף מסכת פסחים, וכן בספר החינוך (מצוה שו) מבואר שיסוד מחלוקתם של הבה"ג והתוס', דהתוס' ס"ל דאפילו בלא ספר יום אחד סופר בשאר הלילות בברכה, משום דכל לילה מצוה בפני עצמה היא, אבל הבה"ג סובר דכל ימי הספירה מצוה אחת היא, ומש"ה היכא דהפסיק יום אחד ולא ספר, שוב אינו סופר משום דבעינן תמימות וכבר חסר בשלימות המצוה. ולפי"ז מבואר בבה"ג דלא כמו שכתבו כל הראשונים שאין מברכים אלא על ברכה שנגמר עכשיו, שהרי ספה"ע הוי מצוה אחת אם כמה וכמה חלקים ובכל זאת מברך על כל חלק וחלק.

ובאמת בספר שבולי הלקט (סי' רלד) רשום שבכת"י מק' על הבה"ג דאם נאמר שאם חסר יום שוב אינו מונה משום דהוי מצוה אחת, למה מברך כל לילה. מבואר שבאמת נוקט שאין לברך על חלקי המצוה.

שיטת הבה"ג בברכת כיסוי הדם

הרא"ש (פרק כיסוי הדם סימן ו) הביא דברי הבה"ג, דבברכת כיסוי הדם שאחר השחיטה, עליו לכסות תחלה ואחר כך לברך, ולא שיברך ואח"כ יכסה. ואע"ג דכל המצוות מברך עליהן עובר לעשייתן, הני מילי בתחלת המצוה, אבל זו סיום מצוה היא דהיינו גמר מצות שחיטה. ובאמצע מצוה היינו בין שחיטה לכיסוי אינו ראוי לברך, הלכך מברך על השחיטה קודם התחלת המצוה היינו לפני השחיטה, ועל הכיסוי אחר גמר המצוה היינו אחר הכיסוי. וכ' הרא"ש שהעולם לא נהגו כך משום דחשיבי כיסוי מצוה בפני עצמה.

והנה לדעת הבה"ג מבואר דחשיבי השחיטה והכיסוי חדא מצוה, רק דהשחיטה והכסוי הוו פרטים וחלקים של אותו מצוה. א"כ חזינן דס"ל לבה"ג שאפשר לברך על חלקי מצוה. ויתכן דבזה אזיל הבה"ג לשיטתו גבי מצות ספירת העומר.

אך יעוי' בחידושי הרמב"ן דכתב לבאר שיטת הבה"ג באופן אחר, וז"ל הרמב"ן, ואפשר מפני שהיא מצוה תלויה בשחיטה, שאם שחט שחיטה שאינה ראויה פטור מלכסות וכבר התחיל בה, ואינו עובר לעשייתה, לפיכך תקנוה לאחר כיסוי שהכשר מצוה הוא, ומש"ה נמי תקינו בה על, ולא תקנו לכסות, אע"פ שמששחט לא סגי דלא מכסי. ומבואר דסגי בהא שהכסוי תלוי בשחיטה דדוקא אם שחט שחיטה כשרה חייב בכסוי שיהא נקרא שכבר התחיל, ולא משום דהוי ממש חלק מהשחיטה. ולפי"ז אין להביא ראיה מכאן שאפשר לברך על חלקי מצוה.

ברכה על ד' מינים

מצינו בעוד מקום שמברכים על חלק מהמצוה, דהנה כתוב בשו"ע (או"ח תרנא, יב) ד' מינים הללו מעכבין זה את זה שאם חסר לו אחד מהם לא יברך על השאר, אבל נוטלן לזכר בעלמא, ואם היו ארבעתן מצויים אצלו ונטלם אחד אחד, יצא. וכתב הרמ"א ובלבד שיהיו כולם לפניו. ויטול הלולב תחלה ויברך על הלולב ודעתו גם על האחרים, ואם סח ביניהם, צריך לברך על כל אחד בפני עצמו. הרי לן להדיא שאע"פ שהד' מינים הם "מצוה אחת", שבמנין המצוות אין נמנים

לארבע מצוות, וגם שכל אחד מעכב על חברתו, ובכל זאת היכא שסך (ששוב אינו יכול לצאת בברכת "על נטילת לולב"), צריך לברך על כל חלק וחלק. אלא דלכאורה יש סתירה לזה ממה שכתוב לענין ברכת המסייע לענין בדיקת חמץ.

בדיקת חמץ

דהכי איתא בשו"ע (סוף סי' או"ח תלב) ברכה אחת יכול לבדוק כמה בתים. ואם בעל הבית רוצה, יעמיד מבני ביתו אצלו בשעה שהוא מברך ויתפזרו לבדוק איש איש במקומו על סמך ברכה שבירך בע"ה. וכתב המשנ"ב (ס"ק יא) שאם לא שמעו ברכתו לכתחלה אין לשלחם לבדוק. ומ"מ אם קשה לו לגמור הבדיקה בעצמו יכול לבקש לאחר שיסייענו, ואותו אחר א"צ לברך שכל הבדיקה מצוה אחת היא וכבר בירך הבעה"ב עליה.

מבואר בדבריו שהבני בית אינם יכולים לברך לעצמן, (ולכן אם לא היו בשעת הברכה לא יבדקו), וצ"ע למה לא. וצ"ל משום דבדיקת כל הבתים אינו אלא מצוה אחת, וכן מבואר במש"כ המשנ"ב (שם ס"ק ז) שההליכה מבית לבית לא הוי הפסק, ואף שכתב הח"א דאם בודק ביתו וחנותו והחנות הוא בחצר אחרת צריך לחזור ולברך, אמנם כתב המשנ"ב שדעת החק יוסף ובמאמר מרדכי דכולהו חדא מצוה היא שמחויב לילך ולבדוק כל המקומות שיש בהם חמץ, ואין שייך לומר דהליכה הוי הפסק בזה. א"כ י"ל שמה"ט אינו יכול לברך על חלק מן הבית.

אבל א"כ יש סתירה למש"כ בס"י תרנב ששייך לברך על כל מין מהד' מינים. וי"ל דשאני התם שכל חלק הוא מעשה בפני עצמו, שכל אחד הוא נטילת מין אחר, משא"כ בחמץ שזה "אותו בדיקה" רק במקום אחר, ודו"ק.

ברכה אחרונה על ד' כוסות

נחלקו הראשונים לגבי ברכה אחרונה של הד' כוסות, ובטור (סימן תעד) הביא כל השיטות בזה. א' שיטת הרי"ף (פסחים כד, ב בדפי הרי"ף) שצריך לברך אחר הב' ואחר הד', והבעל המאור (שם) הקשה עליו למה יברך אחר הב', והלא הסעודה לפניו והוא פוטר היין שבתוך הסעודה, וא"כ האיך יברך אחריו. ות"ל בעה"מ שהרי"ף הולך על מתני' דמיירי בעני שאין לו יין לשותות בתוך הסעודה, שלא נתנו לו אלא ד' כוסות לצאת בהם ידי"ח. (וקצ"ע שהרי"ף הריסתם דבריו, ולפי בעה"מ אם יש לו יין לשותות בתוך הסעודה לא יברך על כוס שני).

ב' שיטת הראב"ה שיש לברך אחר ראשון ואחר ג' וד'. ובב"י (שם) ביאר שיטת הראב"ה, שהטעם שצריך לברך על כולם חוץ מכוס שני משום שכיון שמפסיק בין כוס לכוס שלא בענייני אכילה ושתייה, צריך לברך אחריו, אבל בכוס שני שאין מפסיק בינו לבין כוס שלישי אלא בסעודה, וברכת כוס שני פוטר יין שבתוך הסעודה הילכך אין לברך אחריו, [וכקושיית הבעל המאור].

ג' שיטת ר"ח שיברך על כוס של קידוש ושלפני ברכה"מ, כיון שיש לו כוס לברך עליו ברכת המזון אין לברך עליהם על הגפן, אבל כוסות אחרונות על כל אחד יש לברך עליו על הגפן. ומסביר הב"י דכולהו חדא סעודתא היא מתחיל מכוס של קידוש ומסיים בכוס של ברכת המזון,

הילכך אין לברך בנתיים כלל, אבל אחר כוס של ברכת המזון מברך שכבר נגמרה הסעודה, ואחר רביעי פשיטא שצריך לברך שהוא גמר השתיה.

ד' רב שרירא ורב האי והסכמת הרא"ש ורבינו יונה, שאין לברך ברכה אחרונה אלא אחר אחרון. [וכדעה זו כתב הרמב"ם (חמץ ומצה ז, י; תוס' פסחים קג, ב ד"ה רב אשי ומרדכי שם; וכן פסק הרמ"א (שו"ע או"ח תעד) בשם רוב הגאונים ושכן מנהג האשכנזים].

שיעור עיכול לאוכל ומשקה

והנה כבר עוררו שבדרך כלל אנשים מאריכים בסיפור יציאת מצרים, ונמצא ששוהים הרבה זמן בין כוס ראשון לכוס שני. ולכאורה מפסידים ברכה אחרונה של כוס ראשון, שהרי הדין הוא שאחרי שיעור עיכול א"א לברך ברכה אחרונה. ולא מיבעיא אם עברו ע"ב רגעים שאז בוודאי עבר "שיעור עיכול", אלא אפילו אם עבר פחות מזה יתכן שכבר עבר זמן של שיעור עיכול, כיון דיש שיטות בפוסקים שהשיעור עיכול של משקה הוא פחות משיעור עיכול של אוכל, וכמו שיבואר לפנינו.

שיעור עיכול במשקה

כתב המחבר (קפד, ה), עד אימתי יכול לברך, עד שיתעכל המזון שבמעיו. וכמה שיעורו, כל זמן שאינו רעב מחמת אותה אכילה, ומשעה שהתחיל להיות רעב, אע"פ שלא נתעכל עדיין לגמרי, כנתעכל לגמרי דיינינן ליה. וכן נמי לענין אכילת פירות ושתיית יין, אם אינו רעב ולא צמא ותאב לאותם פירות יברך, אם אינו יודע לשער אם נתעכלו. ובמ"ב (שם, כ) כתב, כל זה כשאכל כל צרכו מהלחם או מהפירות, אבל אם אכל מעט וחפץ לאכול עוד אלא שלא היה לו יותר מזה, בזה קשה מאד לשער השיעור דכל זמן שאינו רעב, כיון שתיכף היה לו ג"כ תאוה אלא שלא היה לו, והביא שהרבה אחרונים כתבו דמשערין בזה עד כדי הילוך ד' מילין (שהוא ע"ב מינוט) ועד כדי שיעור זה מחויב לברך, שבודאי לא נתעכל אפילו אכילה מועטת בשיעור מועט כזה.

ומסתימת דבריו משמע שאינו מחלק בין משקה לאוכל, שהרי המחבר מיירי בין באוכל בין בשותה. אבל עיין להלן (קצ, ב), שכתב המחבר שיברך ברכה מעין ג' על כוס של ברכת המזון, וכתב עלה המ"ב (שם, ח) שאם דעתו לשתות עוד, לא יברך אחריו אלא לבסוף אחר גמר שתייתו. ודוקא כשדעתו לשתות מיד, דאל"ה יש לחוש שמא יתעכל דעיכול של שתייה איננו שיעור גדול כ"כ.

ומעתה יש לעיין על מה סמכו ששוהין שיעור זמן גדול בלי לברך ברכה ראשונה על כוס ראשון.

קידוש במקום סעודה

ושמעתי פעם מהגרש"ז אויערבאך זצ"ל, שהטעם שאין מברכים ברכה אחרונה על כוס ראשון, משום שאם יברך ברכה אחרונה על כוס ראשון של ד' כוסות, אז לא יצא ידי קידוש במקום סעודה, שהרי הפסיק ביניהם. וכמו שמי ששינה מקומו בין קידוש לסעודה, לא יצא ידי קידוש במקום סעודה, ה"נ אם ברך ברכה אחרונה על כוס של קידוש. (ועי' בזה במנחת שלמה א, יח אות י').

אבל לכאורה דבריו נסתרים מהראשונים הנ"ל, שלפי הראב"ה מברכים ברכה אחרונה על כוס הראשון, ולפי הרי"ף מברכים ברכה אחרונה על כוס שני, ואף אחד לא מעיר שיש כאן בעיית קידוש במקום סעודה, גם הראשונים לא העירו אלא למה מברך הרי צריך להשתמש בברכה בשביל היין שבתוך הסעודה, אבל גם הם מודים שאין בזה משום הפסק בין הקידוש לסעודה. והב"י אינו מעיר על הראב"ה, אלא ע"כ שאע"פ שברך ברכה אחרונה לא הפסיד "קידוש במקום סעודה".

לשתות פחות מרביעית

שמעתי בשם הדר"ש קמינצקי שליט"א שהעצה היא שלא ישתה מכוס של קידוש אלא רוב רביעית, ועי"ז יצא ידי קידוש אבל לא יתחייב בברכה אחרונה.

אבל לענ"ד זה לא פוטר הבעיא, שהרי נחלקו הפוסקים בשיעור משקה המחייב ברכה אחרונה, יעויין בשו"ע (או"ח קצ, ג) וז"ל שיעור שתיית יין להתחייב בברכה אחרונה יש ספק אם די בכזית או ברביעית, **לכך יזהר לשתות או פחות מכזית או רביעית כדי להסתלק מן הספק**, והכא א"א לשתות פחות מכזית, דכל דבר שצריך כוס צריך לשתות ממנו כמלא לוגמיו שהוא רוב רביעית, הלכך ישתה רביעית שלם.

שו"מ שהתכוונתי לדברי הביה"ל, דהנה איתא בשו"ע (או"ח קעד, ו) שאין לברך אחר היין שבסעודה, דברכת המזון פוטרנו, וכן פוטרנו יין שלפני המזון. ועיקר בביה"ל שהעיר שאין דין זה ברור, שהרמב"ן (מלחמות פרק ע"פ) והר"ן סוברים דבין ביין של קידוש ובין שאר יין שלפני המזון צריך ברכה אחרונה, ולפ"ז לא ישתה בקידוש רק כמלא לוגמיו, וכ"כ בחיי אדם (כלל מא, ג), ואם שתה כל הכוס יכוין בעת בהמ"ז לפטור היין ששתה מקודם ויוצא בזה בדיעבד. **אכן לפי מה שמבואר בפוסקים דבמשקה יש דעות דמחייבי אפילו בכזית, וכ"ש ברוב רביעית, לכן הנכון שתמיד יכוין בבהמ"ז לפטור היין של קידוש.**

חידושו של הא"א שאם לא הפסיק לאכול יכול עדיין לברך

ולגבי עיקר השאלה למה אין מברכין ברכה אחרונה על כוס ראשון, צ"ל שסומכין על שיטת האשל אברהם (בוטשאטש) שכתב (או"ח סיצן תעד) שאפילו אם יעבור הזמן של שיעור עיכול אינו מברך ברכה אחרונה (על כוס ראשון), שכיון שאינו חייב לברך ברכה אחרונה מן התורה אא"כ אכל או שתה כדי שביעה, א"כ כאן שדעת כל אחד הוא לשתות עוד, א"כ הרי אין כאן שביעה והסתפקות, וממילא אין כאן חיוב ברכה אחרונה. ואע"פ שמדרבנן חייב לברך אפילו אם לא אכל כדי שביעה, אבל כאן שאינו מסיח דעת מלאכול ולשתות אז אפילו מדרבנן אין חיוב ברכה, שאפילו מדרבנן צריך עכ"פ ברצון שביעה והסתפקות.